

● Iranian Studies

(Journal of the International Society for Iranian Studies)

● Editor: Homa Katouzian, University of Oxford, UK

● Routledge Publication

● Volume 40, Number 3, June 2007

مجله مطالعات ایران‌شناسی به سردبیری دکتر محمد علی همایون کاتوزیان و توسط انتشارات Routledge، پنج نوبت در سال منتشر می‌شود و شامل مقالات اندیشمندان این حوزه از سراسر دنیا است. این نشریه وزین در شمارهٔ اخیر خود (Vol 40.N3. June 2007) مقالاتی متنوع در رابطه با وضعیت روشنفکری، هنر و فرهنگ ایران به چاپ رسانده که شرح آنها را به اختصار می‌خوانید.

علی پایا و محمد امین غنی‌راد در مقاله‌ای با عنوان «هابرماس و روشنفکران ایرانی» به بررسی نظرات یورگن هابرماس دربارهٔ آن دسته از روشنفکران ایرانی که در کشور زندگی می‌کنند پرداخته‌اند. در ایران کنونی، جایی که جامعه در حال گذر از یک مرحله انتقالی بسیار مهم به سر می‌برد، گروه‌های روشنفکری مختلف، واکنش‌های متفاوتی نسبت به آراء و عقاید این فیلسوف - جامعه‌شناس آلمانی داشته‌اند. زمانی که روشنفکران جناح چپ (مارکسیست‌های سابق) و نویسندگان محافظه‌کار جناح راست به شدت سعی در کنار گذاشتن دیدگاه‌های او داشتند، نسل جوانی از روشنفکران چپ‌گرا و شماری از روشنفکران مسلمان با تمایلات جامعه‌شناختی چپ، هر یک به نوبهٔ خود، سعی در اتخاذ ایده‌های او در جهت اهداف و برنامه‌های مطالعاتی خود نمودند.

این مقاله طی بخشی با عنوان «هابرماس - انسان و دستاوردهایش» به ذکر شرح حال مختصری از هابرماس و زندگی او پرداخته و او را به حق مشهورترین دانشمند آلمانی در زمینه علوم اجتماعی و انسانی دانسته که شهرتش از دو منشاء مهم ناشی می‌شود؛ اول: آثار او به عنوان یک محقق درجه یک در حوزه علوم اجتماعی و سیاسی. دوم: دیدگاه‌های او به عنوان یک انسان‌گرای اصیل. همچنین به یکی از خصوصیات برجسته و ستودنی او یعنی آمادگی در پذیرش ایده‌های جدید و انتقاد و رد دیدگاه‌های شخصی‌اش در پرتو مباحثات منطقی و شواهد الزام‌آور، اشاره شده است. سپس تأثیر هابرماس و افکارش بر روشنفکران ایرانی مورد بررسی قرار می‌گیرد. ابتدا به تأثیر دیدگاه‌های او طی سال‌های ۲۰۰۵ - ۱۹۸۷ در دو حوزه متفاوت یعنی داخل و خارج دانشگاه به دو شیوه کیفی و کمی پرداخته شده است. در بخش اول به دانشگاه‌های الزهرا، تهران، تربیت مدرس، شهید بهشتی و علامه طباطبایی اشاره و بر شماری از رشته‌ها همچون علوم اجتماعی و سیاسی، فلسفه، مدیریت و حقوق در هر یک از آنها تمرکز شده است. اصلی‌ترین منابع اطلاعاتی این تحقیق رساله‌های فوق‌لیسانس و دکترا، کتب درسی، برنامه‌های درسی و آموزشی، مصاحبه با پرسنل دانشگاه و دانشجویان، و نشریات و کتابهای دانشگاهی در رابطه با دیدگاه‌های هابرماس که در کتابخانه‌های دانشگاه‌های فوق موجود بوده معرفی شده است.

در بخش دوم که تأثیر آرای هابرماس در خارج از محیط دانشگاهی مورد نظر است، کتاب‌هایی که درباره او موجود است (اعم از ترجمه‌ها و تألیفات) و کتاب‌هایی که توسط خود او ترجمه شده، مورد توجه قرار گرفته‌اند. همچنین ترجمه‌ها و آثاری که از هابرماس و یا درباره او در روزنامه‌ها و مجلات ایرانی طی دوره مورد بحث به چاپ رسیده در این بررسی به کار گرفته شده‌اند. برای دستیابی به هدف این تحقیق، مصاحبه‌هایی با شماری از روشنفکران برجسته ایرانی، برخی با تمایلات چپ‌گرایانه و برخی روشنفکران مذهبی که در جنبش اصلاحات مشارکت فعال داشتند، صورت گرفته. پرسش‌های اساسی این گفتگوها عبارتند از: - چه میزان از آشنایی با آراء هابرماس را می‌توان میان گروه‌های مختلف روشنفکر مشاهده کرد و این آشنایی تا چه حد مبتنی بر مطالعه منابع دست اول آثار اوست؟ - ارتباط میان افکار هابرماس با مسائل سیاسی - اجتماعی و مسائل معرفت‌شناختی ایران امروز چیست؟ و...

نتیجه‌ای که از این جستار مفصل به دست می‌آید این است که در سالهای اخیر توجه رو به رشدی نسبت به آراء هابرماس در فضای روشنفکری ایران، چه در خارج و چه در

داخل محیط‌های دانشگاهی ملاحظه می‌شود. شمار مقالاتی که از هابرماس و مطالبی که درباره او در نشریات مردمی به چاپ می‌رسند افزایش یافته و چنین افزایشی مشخصاً در خلال دوران شکوفایی اصلاحات، مصادف با دو دوره ریاست جمهوری محمد خاتمی، به چشم می‌خورد. طی این دوران روشنفکران مذهبی، بیش از روشنفکران چپ‌گرا، افکار جامعه‌شناس آلمانی را جدی گرفتند. آنها میان دیدگاه‌ها و دغدغه‌های خود و آراء هابرماس شباهتی یافتند. به نظر ایشان هابرماس جامعه‌شناسی چپ‌گراست که ضد مذهب نیست؛ او منتقد نظام سرمایه‌داری و برخی جنبه‌های امروزی سازی است؛ و با ابزار گفتگو میان روشنفکران و توده‌ها دست به کار اصلاح جامعه شده است.

به اعتقاد اصلاح طلبان مذهبی ایران، هابرماس متفکری است که نسبت به بینش‌های پیش از خود رویکردی انتقادی داشته و جسارت ورزیده و آراء متفکرینی همچون مارکس را به بوته نقد کشیده است. برخی، ایده گفتگوی هابرماس را بسیار نزدیک به ایده «گفتگوی تمدن‌ها» که توسط سید محمد خاتمی (رئیس جمهور) مطرح شده می‌دانند. اندیشه گفتگو معانی کارآمدی برای ارزیابی نظام اسلامی و دستاوردهای آن، نقد غرب و کاپیتالیسم، و جستجوی راهی برای بهبود وضعیت سیاسی ایران، در اختیار آنان قرار می‌دهد.

«هنر معاصر ایرانی: پیدایش گفتمان‌های هنری نوین» عنوان دومین مقاله از این مجموعه است که حمید کشمیرشکن در آن به دغدغه‌ها و گفتمان‌های حاکم بر جامعه ایران، خصوصاً از سال ۱۹۹۷ می‌پردازد. دیدگاه‌های موجود، و بعضاً متعارض، درباره وضعیت فعلی هنرهای بصری ایران، آنگونه که در رویدادها، آثار و نمایشگاه‌های هنری اخیر باز نموده می‌شوند. در این مقاله همچون بررسی‌های انتقادی مورد بحث قرار می‌گیرند. در اینجا از تنوع گونه‌های هنری ایران صحبت نمی‌شود، بلکه میزان تسلط آن دسته از آراء جناح مخالف اصلی که به اندیشه هنری و فرهنگی مرتبط است مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. تغییرات ساختاری در هنر ایران و نیز سیاست هنری غالب سالهای اخیر در این جستار باز شناخته می‌شوند.

در ابتدا به انتخابات سال ۱۹۹۷ (۱۳۷۶) اشاره می‌شود و اینکه پس از آن فضای هنری ایران تغییری چشمگیر داشت. ناگهان نمایشگاه‌ها و فعالیت‌های هنری به سرعت در شهرهای بزرگ و خصوصاً پایتخت افزایش یافتند. هنرهای بصری از اهمیت جدیدی برخوردار شد که از بعد از انقلاب تا آن زمان در ایران به چشم نخورده بود. اما وضعیت پویای هنر معاصر ایرانی همچنان با چالش تعهد و اصالت فرهنگی همراه بود.

گفتمان‌های نظری و انتزاعات پیچیده مضامینی همچون هم‌عصری، اصالت، فراملیت‌گرایی و پُست مدرنیسم در مقایسه با دغدغه‌های فرهنگی‌ای که هنرمندان ایرانی، امروز در داخل کشور با آنها درگیر هستند، مسائلی ثانوی به نظر می‌رسند. یک دلمشغولی مشابه با آنچه در سالهای پیش از انقلاب، خصوصاً طی دهه‌های ۷۰ و ۶۰، داشتند و به آثار هنری خلاقانه‌ای انجامید. موضوع اصالت فرهنگی و هنر که تحت تأثیر اصالت ملی واقع شده هنوز یک حکم مؤکد با نیروی الزام‌آور است. از سوی دیگر، تمایل آشکار نسبت به به‌روز بودن و مشارکت در دنیای هنر معاصر نیروی توانای دیگری است که ذهن نسل جواتر هنرمندان فعال ایرانی را به خود مشغول داشته. بنابراین پرسش اصلی می‌تواند چنین باشد: ایجاد یک گفتمان نقادانه که شامل مفاهیم جدیدی همچون بیان میل ذاتی یا مفاهیم متافیزیکی کلی‌تر است، چگونه از لحاظ فرهنگی متعلق به ما دانسته می‌شود؟ و پاسخ می‌تواند گنجینه‌گرانبهای تمثال‌های فرهنگی باشد که هنرمندان ایرانی از آن به عنوان لایه جدیدی از پیچیدگی بهره می‌برند، حال آنکه در نهایت ساختارهای نظری غربی به ایفای نقش اصلی ادامه می‌دهند.

«دو داستان از یک شهر: بررسی مقدماتی زوال فرهنگی میان جوانان ایران» به قلم

علی اکبر جعفری سومین مقاله از این شماره است.

مسئله پر دامنه نسل جوان به واسطه پیچیدگی و گستردگی اش برای شماری از محققان و دانشگاهیان با دیدگاه‌های مختلف (جامعه‌شناسی - روانشناسی - انسان‌شناسی و سیاسی)، به رویکردی اساسی بدل شده است. این مقاله تلاشی است در جهت بررسی بعد متفاوتی از دنیای جوانان: زوال فرهنگی نسل جوان ایران. و بنابراین دو هدف را دنبال می‌کند: نخست، در پی اثبات پیچیدگی زوال فرهنگی به عنوان یک فرآیند خلاق در باز نمایاندن و ایجاد هویت‌ها، معانی و ارزش‌هاست؛ و دوم، تأثیر جهانی سازی فرهنگی بر هویت جوانان و رابطه میان الگوهای مصرف و ساختار هویت آنان را مورد بحث قرار می‌دهد. این تحقیق به بررسی رویه‌های مصرف جوانان ایرانی به عنوان نمود آشکار ساختار هویت آنان در جامعه پویایی همچون ایران می‌پردازد و نتایج آن مبتنی بر تحلیل داده‌هایی است که از ایران جمع‌آوری شده. البته مانند هر کار تحقیقاتی دیگر محدودیت‌های خاص خود را داراست از جمله اینکه باز نمای همه جمعیت جوان ایران نیست بلکه در مصاحبه با تعدادی از جوانان تهران و کرج به دست آمده است. نتیجه اینکه «زوال» واژه‌ای است بسیار غامض‌تر از آن که در اصطلاح پدیده اجتماعی ساده‌ای معنا شود. پیچیدگی این واژه نگرش محدود و کوتاه‌بینانه به آن را غیرممکن می‌سازد.

● دکتر محمد علی همایون کاتوزیان (عکس از علی دهباشی)

۲۷۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Iranian Studies

Journal of the International Society for Iranian Studies

EDITOR

Homa Katouzian, *University of Oxford, UK*

ASSISTANT EDITORS

Dominic Brookshaw, *McGill University, Canada*

Hossein Shahidi, *American University of Beirut, Lebanon*

BOOK REVIEW EDITORS

Ernest Tucker (History), *U.S. Naval Academy, USA*

Cyrus Shayegh (Social Science), *American University of Beirut, Lebanon*

Kamran Talattof (Literature and Culture), *University of Arizona, USA*

تعمق در زندگی خصوصی جوانان ایرانی و گوش سپردن به داستان واقعی زندگی شان ما را به این حقیقت می‌رساند که اینان به هیچ روی موجوداتی منفعل نیستند، بلکه تنها به دنبال تجربیات و علایق جدید می‌گردند. شیوه‌های نوین زندگی را شناسایی کرده و میان فرهنگ خود و دیگر فرهنگ‌ها مقایسه می‌کنند و در نهایت در پی بهبود بخشیدن به فرهنگ و شیوه زندگی خود هستند.

«مراسم آفرینش باران در ایران» عنوان چهارمین مقاله نوشته ایلهان باسگوز (Ilhan Basgoz) است که در آن به سنت‌ها و باورهای ایران پیش از اسلام اشاره می‌شود و اعتقاد بر این است که بخش عمده مناسک و آیین‌های ایرانی با ورود اسلام به این کشور، رنگ و بوی اسلامی به خود گرفته‌اند، با این وجود برخی از آنها هنوز به همان ساختار پیش از اسلام خود باقی مانده‌اند. از آن میان می‌توان به مراسم آفرینش باران در ایران باستان اشاره کرد. این تحقیق به طبقه‌بندی و توصیف مراسم آفرینش باران در هفت دسته اصلی پرداخته که عبارتند از: دعای باران، حرکت دسته‌جمعی، مراسم کوسه (مرد بدون ریش) یا کوسه کوسه، نام چهل کچل، آتش بازی، مراسم پختن «آش خدا» و تقسیم آن میان فقرا و جنگ نمایشی. این مناسک در نواحی مختلف ایران اجرا می‌شده و درباره هر یک روایات محلی‌ای وجود دارد که در این مقاله می‌خوانید. نکته قابل توجه این است که مراسم آفرینش باران تنها به ایران محدود نمی‌شود بلکه در کشورهای همسایه آن (عراق، ترکیه، هند و آسیای مرکزی) نیز یافت شده. این آیین‌ها نمونه‌هایی هستند از تمامی الگوهای مذهبی کهن که میان اقوام متفاوت مشترک بوده و تا امروز باقی مانده‌اند. در آخرین مقاله با عنوان «مصطفی شجاعیان: نظریه پرداز خودمدار انقلاب و عدم پیروزی سیاست‌های حزبی»، پیمان وهاب‌زاده نگاهی اجمالی به نظریه حزبی مصطفی شجاعیان می‌اندازد؛ در این راستا از شرح زندگی و تجربیات او در رابطه با جبهه ملی، که در دهه ۱۹۵۰ به عنوان الگویی برای تفکر سیاسی مطرح می‌شده، بهره می‌گیرد. نویسنده با طرح نظریه انقلابی منحصر به فرد و نامتعارف شجاعیان، سعی در نشان دادن تلاش او برای تأسیس یک شیوه انقلابی سازگار با اندیشه‌های حزبی دارد. در نهایت آثار شجاعیان به طور تحلیلی ثابت می‌کند آن مفهوم آزادی ملی که از ایدئولوژی نشأت می‌گیرد، چنانچه مسیری کاملاً دموکراتیک را طی کند، به مانعی برای سیاست‌های احزاب تبدیل خواهد شد. مصطفی شجاعیان برای وضعیت بفرنج آزادی ملی، که مارکسیست‌های ایرانی طی دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۶۰ با آن مواجه بودند، راه‌حلی نظری و اصیل ارائه می‌دهد.

این شماره مطالعات ایرانشناسی در بخش معرفی هفت کتاب را مورد بررسی قرار داده است. عنوان اولین کتاب دیلماج پادری، مأمور مخفی فرانسه در ایران "Le dragoman Padery. Emissaire de France en Perse" است و نویسنده، آنه ماری توزارد (Anne-Marie Touzard)، در آن به روایت داستان این پادری (Etienne Padery) می‌پردازد که مردی یونانی تبار بوده و در اوایل قرن هجدهم میلادی در سمت وزیر مختار فرانسه و جهت تأمین منافع این کشور، در ایران عصر صفوی زندگی می‌کرده است.

شیخ مفید "Shaykh Mufid" دومین کتاب معرفی شده در این بخش می‌باشد. نویسنده آن بایهوم دئو (T. Bayhom-Daou) است که مجموعه جهان اسلام را جمع‌آوری کرده و در انتشارات آکسفورد به چاپ رسانده است.

کتاب سوم رساله دکترای مرجان اردلان است که با عنوان ایران قرن نوزدهم در آینه سفرنامه‌های آلمانی "Der Iran im Spiegel deutschsprachiger Reiseberichte im neunzehnten Jahrhundert." در ماربورگ دفاع شده و شامل بخش‌هایی در رابطه با شرق‌شناسی و افزایش سفر آلمانی‌ها به ایران در قرن نوزدهم می‌باشد. قسمت اصلی این رساله به موضوعات گوناگون و متفاوتی مانند تجربه‌های سفر، اقامت، جمعیت، ازدواج و زندگی خانوادگی، زندگی روزمره و قدرت سیاسی می‌پردازد.

کتاب چهارم تمبرهای ایران، ابزازی برای تبلیغات سیاسی "Die Briefmarken Irans als mittel der politischen Propaganda." (Roman Siebertz) است که در آن به مطالعه درباره تمبرها پرداخته و آنها را در کنار پوسترها، عکس‌ها و طرح‌های گرافیکی، که امروزه توجه بسیاری از محققان را به خود معطوف داشته، یکی از منابع مفید در بررسی تاریخ ایران پس از دهه ۱۸۷۰ معرفی می‌کند.

در آلبوم ایرانی، ۱۶۰۰ - ۱۴۰۰: از افتراق تا اجتماع "The Persian Album, From Dispersal to collection." (David Roxburg)، افشاندن پرتو جدیدی بر هنر ایران است. مجموعه‌ای از هنر نقاشی و خوشنویسی ایران که همچون آینه‌ای، بازنمای دانش آراسته و تعالیم سخاوتمندانه‌ای است که تاکنون به نحو در خور و شایسته‌ای باز شناخته نشده است.

آزاده کیان در کتاب جمهوری اسلامی ایران: از خانه رهبر تا انگیزه دولت "La République islamique d'Iran: De la maison du Guide à la raison d'Etat." در سه بخش به بررسی سیاست داخلی، اقتصاد سیاسی و سیاست خارجی ایران در نظام

جمهوری اسلامی می‌پردازد.

آخرین کتاب که در این بخش معرفی می‌شود کتاب تاریخ تئاتر در ایران "The History of Theater in Iran" است که ویلم فلور (Willem Floor)، طی سیصد و چهل صفحه در آن هنر تئاتر ایران را، از روضه و تعزیه تا تئاتر مدرن، مورد مطالعه قرار می‌دهد.

مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی منتشر کرد:

- راهنمای هفتگی آسمان شب / جفسکاتب / احمد دالکی
- اطلس راهنمای ایران / زیر نظر سعید بختیاری
- نجوم به زبان ساده / مایر دگانی / محمدرضا خواججه پور

نمایشگاه و فروشگاه مرکزی: تهران - میدان هفت تیر - ابتدای خیابان کریمخان زند - شماره ۶۱

تلفن ۸۲ - ۸۸۳۴۲۳۷۸